

Yazar Bilgileri
Author(s)

Hülya Topçu
hulyatopcu1994@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3615-1508

Öz

Peyami Safa'nın kaleme aldığı roman *Fatih-Harbiye*, Erken Cumhuriyet Dönemi olan 1931 yılında yayımlanmıştır. Roman döneminin koşullarını yansıtmakla beraber, yazarın Batılılaşma sürecine bakışını da içermektedir. Romandaki karakterler, dönemin toplumsal dünyasından etkilenerek kurgulanmıştır. Başkarakter Neriman hem kendi çevresindeki iç dinamiklerden hem de ait olmadığı bir dünya olan Harbiye'deki dış dinamiklerden etkilenmiştir. Yazar, başkarakter Neriman'ın iç dünyasında yaşadığı değişimleri romanda semboller üzerinden okuyuculara aktarmaktadır. Sembollerin üzerinden iki kültürün farklılıkları somutlaştırılıp daha anlaşılır bir halde ifade edilmiştir. İki mekân arasında sıkışıp kalmış ve romanın sonunda yazarın deyimiyle özüne dönüş sağlamıştır. Romanda karakterlerin diyaloglarına da yansıyan oryantalist ve oksidentalit vurguların olduğu gözlenmiştir. İki kültürün de romandaki temsilcileri kendi kültürlerini yücelten bir söylem diliyle kendilerini ifade ettikleri gözlemlenmektedir. Bu çerçevede çalışmada, *Fatih-Harbiye* romanı üzerinden Doğu ve Batı'nın ele alınış biçimi hakkında veriler sunularak farklı bakış açılarıyla Doğu ve Batı'nın nasıl yorumlandığı çözümlenmeye çalışıldı.

Abstract

The novel *Fatih-Harbiye*, penned by Peyami Safa, was published in 1931, during the Early Republican Period. While reflecting the ways of the novel period, it also includes the author's perspective on his Westernization journey. The characters in the novel are fictionalized by being influenced by the social world of the period. The protagonist Neriman has been affected both by the internal dynamics of her own creatures and by the external dynamics in Harbiye, a world she does not belong to. The author conveys the changes in the inner world of the protagonist Neriman to the readers through symbols in the novel. The two-content differences are embodied and expressed in a more clarified manner over the symbols. He was stuck between two places and at the end of the novel, he was able to transform it into his essence. It has been observed that there are orientalist and occidental accents reflected in the dialogues of the novel characters. It is observed that both of them are expressed in a language of discourse that glorifies their own culture, which is included in the novel. By presenting the way East and West are handled, it will be tried to analyze how East and West are interpreted from different perspectives.

Makale Tarihleri
History of Article

Geliş Tarihi / Received
31.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted
11.01.2023

Anahtar Kelimeler / Keywords

Peyami Safa/ Peyami Safa
Fatih-Harbiye/ Fatih-Harbiye
Doğu-Batı/ East-West
Oryantalizm/ Orientalism
Oksidentalizm/ Occidentalism

Makale beyanı

Çalışma, özgün bir makaledir.

Teşekkür, Çıkar Çatışması ve Katkı Oranı Beyanı

Statement of Acknowledgment, Conflict of Interest and Contribution Rate

- Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Atıf / Citation

Topçu, H. (2023). İki Mekan İki Hayat: "Fatih Harbiye" Romanı Örneği. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 2(2), ss. 1-7.

DOI

<https://doi.org/10.58632/olgusos.1227437>

1. Giriş

Peyami Safa, 2 Nisan 1899 yılında İstanbul'da dünyaya gelir. Adı Tefrik Fikret tarafından konur. Babası şair İsmail Safa, annesi Server Bedia Hanım'dır. Peyami Safa babasını iki yaşındayken kaybeder. Babasının ölümünden sonra ailecek zor zamanlardan geçerler. Ekonomik durumlarının elverişsizliği yüzünden liseyi bırakmak zorunda kalır. Düzenli bir eğitim hayatı görememesi Safa'nın özgüvenini yitirmesine sebep olsa da bu durum aynı zamanda Safa'da itici bir güç ve çalışma azmine dönüşür. Azmi ile ilgili şu olay sık anlatılmaktadır: Abdullah Cevdet tarafından hediye verilen ve dil öğrenimine katkı sağlayan *Petit Larousse'u* okuyarak Fransızcasını hızla ilerletir. Devamında ise tıp, psikoloji ve felsefe kitaplarına da büyük bir ihtirasla sarılıp zihni kapasitesi ve kültürüyle akranlarının çok önüne geçer (Ayvazoğlu, 2015: 21-27). Bu süreçlerden geçen Peyami Safa, bütün olumsuzluklara rağmen kendisini yetiştirmiş ve Türk edebiyatında önemli bir konum elde etmiştir. Erken yaşlarda hayata atılan Peyami Safa hayatının belirli dönemlerinde farklı mesleklerle meşgul olmuştur, bunlar sırasıyla öğretmenlik ve gazetecilik olmuştur.

Peyami Safa halk için yazdığı edebi değeri olmayan romanlarını "Server Bedi" imzası ile yayımlar. Sayıları 80'i bulan bu eserler arasında *Cumbadan Rumbaya* (1936) romanıyla, *Cingöz Recai* polis hikâyeleri dizisi en ünlüleridir. Erken yaşlarda yazarlık işlerine soyunması Peyami Safa'nın kaleminin güçlenmesine ve sivrilmesine zemin hazırlamıştır. Polisiye roman olarak yazdığı *Cingöz Recai* serisi kaleminin ne kadar kuvvetli olduğu izlenimini hem okuyucuya hem dönemin yazar camiasına vermiştir. "Onun polisiye roman yazarlığı, Server Bedi adıyla yazıp yayımladığı romanları bile gerçekten ilk yazılarına rağmen iyi bir seviyededir ama asıl Peyami Safa adıyla neşrettiği romanları hem teknik hem de işlediği, ele aldığı konular bakımından Türk romanı için iyi bir seviyedir" (Yetiş, 2013, 413). Yazdığı eserlerde kendine dert edindiği meseleleri işlemesi kendi dil ve üslubuyla biz okuyuculara aktarması da Safa'nın kendi dönemi içinde ön plana çıkmasında etkili bir faktördür. Yaşadığı dönemdeki insan modelleri, toplum bunalımları, kimlik karmaşaları, mekânsal farklılıklar ve bunların içinde yer edinmiş veya edinmeye çalışan insanlarla dolu bir dönemi bizlere anlatmıştır. Kudret (2016), Safa ve edebiyatı hakkında şunları söylemektedir:

"Peyami Safa, tıpkı Tanpınar'ın anlatımı gibi Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında insanımızın psikolojik ruh dalgalanmalarını ustalıkla ifade edecek bir roman dili geleneğinin kurucusu sayılmalıdır. Peyami Safa, bütün Cumhuriyet dönemi içinde romanımıza katkılarda bulunmuş bir sanatçıdır. Sonuç olarak söyleyelim. Bugün bir Türk romanı varsa Peyami Safa'nın bundaki payı sanılanın çok üstündedir. "Sanat hayatının son dönemindeki eserlerinde vakaya değil düşünce ve ruh çözümlemelerine önem vermesi yüzünden, o dönemdeki birçok romanlarının kahramanları, belli birtakım düşünce ve duyguları anlatmak için yaratılmış kişiler olarak görünmektedir" (572).

Peyami Safa, Türk romanında Doğu-Batı sorununu madde ve ruh çatışması ve iki ayrı kültür arasında kalmış insanların bocalayışı üzerinden gösteren eserler sunmuştur. Köklerini gelenekten alan bir bütünlük oluşturabilme gayesi doğrultusunda hareket eden ve bu hususta romanlarının kurgusunu belirli bir sosyokültürel amaç ile hedef üzerine inşa eden Safa, genellikle her iki medeniyet dairesini de ayrı biçimlerde ele alır ve onların yaşayış tarzlarını bazen açıkça bazen de belirli semboller üzerinden okuyucusuna sunar. Bu doğrultuda Safa'nın sıklıkla başvurduğu unsurların en önemlilerinden birisinin de mekân olduğunu belirtmek mümkündür (Eyan, 2021, 189). Mekân tasvirleri üzerinden ele aldığı Doğu-Batı çatışması bu çatışmanın ortasında kalan karakterlerin zıtlıkları birer sembol olarak eserlerinde biz okuyuculara sunulmaktadır. Fatih-Harbiye romanı bu anlamda mekânsal olarak ele alınan eserlerinin başında gelmektedir. Doğu ve Batı medeniyetinin ayrımlarının anlatıldığı mekân seçiminin altında sembolik değerlerin çeşitliliği romanda kendini göstermektedir.

Safa'nın edebi metinlerde karakterleri aracılığıyla üzerinde durduğu diğer konu ise Batılılaşma'dır. O, bu konu üzerinde *Doğu-Batı Sentezi* adlı eserinde çokça durmuş ve isminden de anlaşılacağı gibi bir Doğu-Batı sentezinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Birçok kişi gibi Batı'nın ilminden ve tekniğinden yararlanılmasından yana olup, kültürünün toplum için yozlaştırıcı olduğunu savunmuştur. Bu sentezin çatışma olgusu üzerinden anlatıldığı bir diğer eseri ise Fatih-Harbiye romanı olmuştur. Dolayısıyla Fatih-Harbiye romanını bu anlamda birçok mesajı içinde bulunduran bir metin olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak öncelikle Türkiye modernleşmesine genel hatlarıyla değinmek yerinde olacaktır.

2. Osmanlı'dan Cumhuriyete Batı ve Doğu Algısı

Osmanlı Batılılaşma sürecine 18. yüzyılda başlamış, 19. yüzyılda ise daha kapsamlı bir biçimde uygulamıştır. Bunlar, yerel tarımsal faaliyetler ve tersine göç gibi uygulamalardır. Ancak her zaman bir tartışma konusu olmuş ve üzerinde uzlaşılan tek bir Batılılaşma modeli ortaya çıkmamıştır. Söz konusu tartışmalar, modernleşme gerçekleşecekse ne şekilde olacak ve özümüzü bozar mı bozmaz mı noktalarında gezinmiştir. Osmanlı'daki değişim kendi dışındaki güçlerin etkisiyle hızlandırılmıştır. "Osmanlı'da modernleşme toplumun iç dinamiklerinden kaynaklı bir sonuç ya da devlet seçkinlerinin modernliğin özüne inanmalarından kaynaklı gönüllü ve iradi bir tercihten çok, dış ve iç güçlerin baskılarına son vermek gibi pragmatist bir çabadan türemiştir. Bu nedenle başlangıçta, toplumun temel değerlerinin, egemen üretim biçiminin ve siyasi yapısının tartışılması söz konusu olmamıştır. Amaç oldukça açıktır. Mevcut yapının iyileştirilmesi ve sağlanılmasıdır" (Söğütü, 2008, 36).

Taner Timur'un "Osmanlı adeta farkına varamadığı bir süreç içinde bir taraftan Batılı gibi davranmaya, Batılı gibi düşünmeye çalışırken, öte yandan Batı'ya karşı antipati duymuştur" (Aktaran, Erol, 2014:413 diyerek söz konusu kararsızlığı ifade etmiştir. Bir yandan yaşananlara çare olması için düşünülen modernleşme projeleri geliştirilirken diğer yandan da bir öfkenin dışı vurumu olarak görülecek; Batı'ya ve Batılı olana karşı düşmanca duygular beslenmiştir. Bu ikilemin yarattığı hissiyat yazarların kalemlerine sıkça konu olmuş ve bu ikilem Cumhuriyet yıllarında da varlığını sürdürmüştür. Ögün'ün ifade ettiği gibi;

"Kurtuluş Savaşı sırasındaki hissiyat dünyası hayli karışıktır. Ama belirgin olan bir durum varsa, hareketin başlangıçta, toplumdaki yerleşik kültürel kodlarla uyumlu bir varoluş mücadelesi izlenimi yaratmış olmasıdır. Bu niteliğiyle Osmanlı'da İkinci Meşrutiyet sonrası teşekkül etmiş olan Türkçülük ve İslamcılık gibi Batı karşıtı akımların mensuplarını cezp etmiştir" (Ögün'den akt Ulutaş, 2016, 254).

Osmanlı modernleşmesinin öncüleri, "kutsal devlet anlayışından beslenen bürokratlar olmuştur. Pragmatik bir bakış açısıyla hareket eden bürokratlara göre, devletin devamını sağlayacaksa batılılaşma izlenmesi gereken zorunlu yoldur. Osmanlı aydınları ve bürokratları modernleşmeye devleti kurtarma işlevini yüklemişler, durum böyle olunca modernleşme öncelikle devlet kurumlarına yönelik olarak biçimlenmiştir. Osmanlı modernleşmesi toplumu dönüştürmeye değil devleti dönüştürmeye yönelik bir projedir ve bu durum onu Cumhuriyet modernleşmesinden ayıran en önemli özelliktir (Gerçik, 2019,154-155). Cumhuriyet modernleşmesindeki Doğu ve Batı sentezi sadece devlet kurumlarıyla sınırlı kalmamış, toplumun tüm kesimlerine yerleştirmeye yönelik bir çaba söz konusu olmuştur. Günümüzde kurtarmak üzerine değil kökten bir değişimin göze alındığı bir modernleşme söz konusudur. Teknik yönün yanında kültürel yönün alınması gerektiğine dair bir düşünce oluşturulmuştur.

Osmanlı'da aydın kesimin başında gelen entelektüellerin ve fikir adamlarının kültürel olarak geleneklerini, kimliklerini ve değerlerini korumaya çalıştıkları batılılaşma konusunda ise Batı'nın sadece teknik ve teknolojisini almaktan yana tutum sergiledikleri görülmektedir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise bu durum yön değiştirmiş ve teknik kısmına kültürel kısmını da alarak Batı toplumuna benzemeye çalışılmış fakat yapılan yenilikler Batılı topluma benzemeye yetmemiştir (Erbaş, 1999: 20). Geç kalınmış bir modernleşme ve daha sonrasında yaşanan değişim ve dönüşümlerin yerli yerine oturmamasının verdiği sancılı süreçlerin yaşandığı bir dönemi yansıtmaktadır. Bir yandan miras alınan kültürü korumanın çabası bir yandan çağdaşlığı yakalama çabası getirilen yeniliklerin toplumda kabul görmemesi sürecin uzamasına neden olmuştur.

. En büyük sıkıntının Batı'nın hangi tarafıyla faydalanacağını bilinmemesinden kaynaklı olduğu ve bu kargaşada zihinlerin bölündüğü ortadadır. Tıpkı romandaki başkahraman Neriman karakteri üzerinden yola çıkılarak Batının sadece eğlence, gösteriş ve çıkarların ön planda olduğu bir dünya tasavvuruna yer verilmiştir. Neriman'ın Fatih-Harbiye arasında yaptığı yolculuklarda zihnen sürekli ikileme düşmesi bunu sorgulaması ve onun dışındaki herkesin Neriman'ın bu Doğu ve Batı arasında sıkışmış hallerinden rahatsız olup dile getirmesi romanın döngüsünü oluşturmak ve çalışmanın mihenk taşlarını oluşturmaktadır. Bu noktada Peyami Safa'nın Batı'nın ve Batılılaşmanın neresinde yer alınması gerektiğiyle ilgili fikir yürüttüğü görülmektedir. Bunu yaptığı metinlerden biri Fatih-*Harbiye* romanıdır.

3. Fatih-Harbiye Romanında Doğu-Batı Çatışması

Fatih-Harbiye Romanında Doğu ve Batı arasındaki farklar keskin çizgilerle betimlenmiş ve okuyucuya sunulmuştur. Romanın içeriği kısaca özetlenecek olursa, Neriman ve Şinasi Darülelhan'ın Alaturka Müzik kısmında eğitim alan iki gençtir. Aynı binada alafranga müzik eğitimi de verilmektedir. Neriman bu kısımda eğitim alan Macit ile tanışır ve kendisinde müzikle sınırlı olmayan bir Batı hayranlığı başlar.

Fatih-Harbiye romanı Neriman, Şinasi, Macit, Faiz Bey'in ön planda olduğu ve Ferit, Gülter, Nezahat, Fahriye, Muammer, Şeref Bey gibi yan karakterlerle desteklenen bir kadroya sahiptir. Aşk teması etrafında dönen kurgusunda Neriman, duygusal açıdan Doğu'yu temsil eden Şinasi'den uzaklaşırken, Batı'yı temsil eden Macit'e gittikçe yaklaşır. Hemen tüm karakterler Doğu-Batı gerilimi içerisinde bir noktaya konumlandırılmıştır. Örneğin Neriman'ın babası Faiz Bey, Doğu gelenek ve kültürünü bütün yönleriyle sergilerken, Ferit Batı'nın ilminden teknolojisinden faydalanmayı doğru bulan ve aynı zamanda Doğu'nun maneviyatı ile öz kültürünün korunması gerektiğini savunan biridir. Bu noktada yazarın romanıyla ilgili değerlendirmelerine bakmak önemlidir. Safa (2019), şunları söylemektedir:

"Fatih-Harbiye" Türk-İslam Mücerretlerinin Osmanlı müşahhasında meydana getirdiği medeniyetten kopulup Batıya yönelişin cemiyet ve aile üzerindeki tesirlerini işlemektedir. Batılılaşma hareketinin önceleri muayyen semtlerde sür'atle yerleşmesine mukabil bazı semtlerin daha fazla geleneğini muhafaza ettiğini ve böylece İstanbul'un yamalı bohça manzarasına büründüğünü, zamanla batılılaşma cereyanının büyük bir gayretle eski medeniyete bağlı İstanbul semtlerini hırpaladığını ortaya koyarken, medeniyetlerarası çatışmanın ailelere kadar girerek babayı aynı dünyada bırakıp, çocuğunu Batıya doğru çektiğini göstermektedir" (7-8).

Neriman zaman içerisinde Fatih'teki kendi yaşamı ve Harbiye'deki özendiği yaşam arasında kalarak pek çok şeyi sorgulamaya başlar. Öncelikle sorguladığı Şinasi ile Macit arasındaki farklardır. Safa, başkahraman Neriman'ın gözlemlerini Şinasi ve Macit'i konumlandığı yeri şu sözlerle tasvir ediyor:

"Artık Neriman nereden gelip nereye gittiğini anlıyordu, çünkü iki zıt iştiafın remizlerini gözleriyle görüyor ve mukayeseler yapabiliyordu. Şinasi Neriman'ın gözünde, aileyi, mahalleyi, eskiyi, şarklıyı temsil ediyordu. Macit yeninin, garbın ve bunlarla beraber meçhul ve cazip sergüzeşterin mümessili ve namzediydi" (Safa, 2019, 58-59).

Söz konusu sorgulamaların olumsuz taraflarının ana mekânı ise Fatih'tir. Neriman, kendi oturduğu semt olan Fatih'e karşı nefret beslemeye ve semtteki insanların giyim tarzlarından, konuşma üsluplarından, semtteki mekânların dizaynına kadar her şeyi eleştirmeye başlar. İçinde bulunduğu mekân ve yaşam tarzı kendisinin olmak istediği kişiye tam zıt bir yaşam sunmaktadır. İki karakter üzerindeki baskın sembollerin hepsinin farklı iki kültüre ait yaşam tarzını yansıtır oluşu farklılıkların da belirgin bir şekilde ortaya konmasını sağlamaktadır. Şinasi'nin kendisini Macit üzerinden okuması ve Neriman'ın bulunduğu semt 'indeki herkesi Macit ve Harbiye üzerinden okuması ve anlatması metin üzerindeki zıtlıkları biz okuyuculara vermektedir.

“Çünkü ben bir Fatih kızı olmak istemiyorum, anlıyor musun? Böyle yaşamaktan nefret ediyorum, eskilikten nefret ediyorum, yeniyi ve güzeli istiyorum, anlıyor musun? Eski ve yırtık ve pis iğrenç bir elbiseyi üstümden atar gibi bu hayattan ayrılmak, çıkmak istiyorum. İhtiyar adam, bozuk sokak, salaşpur ev, gıy gıy, hey hey, ezan helvacı... Bıktım artık, ben başka şeyler istiyorum, başka, bambaşka, anlıyor musun?” (Safa, 69, 2019).

Bu sözlerle ifade ettiği Fatih semtine dair eleştirilerinin karşısında Batılı hayatı, ihtişamı, insanları, mekânların şıklığı nedeniyle Harbiye'yi yücelttiği görülür. Başkahraman Neriman iki mekân karşılaştırmasını çok sert ve keskin ifadelerle dile getirmektedir. Yeniye isteme şekli aslında kendi içindeki savaşı gözler önüne sermektedir. Kullandığı dilin ve öfkesinin farkında olmakla birlikte karşısına çıkacak eleştirileri bertaraf etmek üzerine bir tavır sergilemektedir. Kendisinin anlaşılmasını ve onay verilmesini isteyen bir üslup söz konusudur. İki hayat tarzını karşılaştırması tamamen görsel algı üzerine kuruludur. İki yaşam tarzı ve semboller dünyasında savaştan bir karakteri bu satırlar bizlere aktarmaktadır.

“Dün Tünel'den Galatasaray'a kadar dükkânlara baktım. Esnaf bile zevk sahibi. İnsan bir bahçede geziniyormuş gibi oluyor. Her camekân çiçek gibi. En âdi eşyayı öyle biçime getiriyorlar ki mücevher gibi görünüyor. Sonra halkı da bambaşka. Dönüp bakmazlar. Yürümesini, giyinmesini bilirler” (Safa, 28, 2019).

Romanda karakterler ve mekân gibi pek çok objenin Doğu-Batı ekseninde sorgulandığı görülmektedir. Örneğin okulda çaldıkları müzik aletlerine bakılacak olursa Şinasi'nin kemençe, Neriman'ın ud ve Babası Faiz Bey'in ney çaldığı görülmektedir. Buna karşılık Batı'yı temsil eden Macit keman çalmaktadır. Batı'ya karşı gittikçe artan sempatisiyle Neriman pek çok şeyi olduğu gibi, enstrümanları da kategorize etmiştir. Dolayısıyla ud üzerinden alaturka müziği küçümserken, keman üzerinden alafanga müziği yüceltmıştır.

“ -Bu memlekette genç kızların çoğu Neriman Hanım gibidirler. Ben Ferit'e hak veriyorum. Bizde kadının gözlerini aldatmak kâfidir. Yani boyamak. Ud denilen bu zavallı sazın şekli nefret veriyor, her şeyin şişmanı gibi sazın şişmanı da hoş gitmiyor; keman gibi narin sazlar itibarda” (Safa, 2019, 115).

Doğu- batı medeniyetinin karşılaştırılmasındaki en önemli ögenin görsellik olduğunu pasajdaki diyalogdan anlaşılabilir. Görsel kadın üzerinden anlatılması farklılığın sadece bir estetik kaygısı üzerinden okunması romandaki karakterlerin medeniyetlerine karşı net bir tavır içinde olduklarını göstermektedir. Kadınların kültür yozlaşmasında başrolde olduklarını ve durumun başkarakter Neriman üzerinden anlatılması okuyuculara belirgin bir şekilde verilmektedir. İki medeniyet arasındaki farkın Batı'nın sadece şatafat sunduğundan kaynaklı olduğunu müzik aletlerinin görünüşü üzerinden ifade edilmesi zihinlerindeki Batı tasavvurunu biz okuyuculara sunmaktadır. Dikkat çekici diğer nokta ise kadınların görsellik üzerinden gözlerinin boyayabilmenin kolay olmasının belirtilmesidir.

“Faiz bey, gözlerini bir daha kapadı. Aynı parlak noktalar ve renkli helezonlar. Uykunun mukaddimesi olan hafif rüya. Fakat kulağında rubainin ilk kelimeleri: “Arz, kayalar, denizler, hatta parlak yıldızları...” (Safa, 2019,127).

“Safa'nın eserindeki Doğu ile Batı arasındaki mücadele, bir insanın kendi nefsiyle mücadelesine benzer. Bunların sentezi, insanın var olmak için muhtaç olduğu vahdetin ifadesidir. İnsan, bütünlüğünü ve tamlığını ancak bu sentezde bulabilir. Ayrıca romanın Gazali'nin manevi değerlerin üstünlüğünü dile getiren sözleriyle bitmesi bu tezi doğrulamaktadır” (Tosun ve Koç, 2012, 63). Romanda sık sık Doğu medeniyetinin temsilcilerinden olan Gazali vurgusu bu durumun ispatlarından biridir. “ Faiz Bey Şark edebiyatı, tasavvufi edebiyat ve musiki ile ilgilidir ve biraz da ney çaldığı (üflediği) görülür. Faiz Bey aynı zamanda kitap okumayı çok seven özellikle Mesnevi'yi ve Gazali'yi sıkça okuyan ilim sahibi ve kültürlü biridir. Romanda Doğu medeniyetini ve bu medeniyetin değerlerini temsil eder (Karadeniz, 2015, 66).

4. Fatih-Harbiye Romanında Oryantalizm ve Oksidentalizm

Oryantalizm Şark ile uğraşan toplu müessesedir; yani Şark hakkında hükümlerde bulunur, Şark hakkındaki kanaatleri onayından geçirir, Şark'ı tasvir eder, tedris eder, iskân eder, yönetir; kısacası “Doğu'ya hâkim olmak, onu yeniden kurmak ve onun amiri olmak için” Batı'nın bulduğu bir yoldur (Said, 1982, 5).Batı'nın bulduğu bu yolda sistematik olarak bu konuları çalışanlara ise Oryantalist denilmektedir. Doğunun zenginliklerini keşfetme esnasında gördüklerini, duyduklarını anlama çabasına girip bu zenginlikleri kendi ülkelerine entegre edip daha sonra ilk keşfedicileri olarak kendilerini görmeleri tam Oryantalizm tanımına uyum sağlamaktadır.

“Oryantalizm, Batı'nın Doğu hakkında merak ettiği ve kendisi için birer gizem kaynağı olan unsurları, yani başka bir ifade ile “Doğu ihtişamı”nı keşfetme idealidir. Mesele sadece ideal boyutuyla sınırlamanın yanı sıra, maddi yani sömürge

boyutunu da hesaba katmak gerekir. Öz itibarıyla, Batı'nın Doğu'yu tanıma egzotizminin ve ideolojisinin bir sonucu ortaya çıkmış bir durumdur. Başka ifadelerle, Batı için Doğu; "egzotik varlığın mekânı", romantik mekânı", "tahakküm altına alıcı veya deneyimlerin ülkesi" olarak ifade edilmiştir" (Çaycı, 2015, 18-19). Bu ideallerini gerçekleştirmeye konusundaki çabalarının sonuç verdiği azımsanmayacak kadar kuvvetli. Romanımızın başkahramanı Neriman'ın Batı'yı ve Doğu'yu algılama ve zihninde konumlandırma biçiminin de Oryantalizm ve Oksidentalizm koktuğunu söyleyebiliriz.

Peyami Safa'nın kaleme aldığı Fatih-Harbiye romanında işlediği tema ve bu temanın etrafında şekillenen Doğu-Batı ayrımını çok rahat bir şekilde görmekteyiz. Başkahraman Neriman üzerinden dönen romanda her kahramanın bir temsiliyeti olduğu aşikârdır. Peyami Safa'nın Batıya karşı düşüncelerinde, Doğu kültürünü korumak şartıyla Batı ilminden faydalanmaya karşı düşünceleri olumlu yöndedir. Romanda dile getirilen rahatsızlık Batı kültürüne karşı benzeşme çabasındaki ısrardan kaynaklanmaktadır. Peyami Safa'nın düşüncelerini destekleyen bir söyleme başvuracak olursak: "Thierry Hentsch'in belirttiği gibi Doğu ile Batı arasındaki karşıtlığın tarihini ne kadar geriye götürürsek götürelim, "bu karşıtlığın iki kutbu aynı yaşta değildir"(Hentsch, 1996, 18). Başka bir deyişle, toplumlar birbirleriyle aynı anda ve aynı koşullarda medeniyete geçebilmiş değillerdir. Bu iki kutbun medeniyete ilk önce geçmeyi başaranı Doğu oldu. Batı dünyası daha medeniyete ilk adımını attığı andan itibaren, gelişiminin her safhasında Doğu ile ilişki içerisinde olmak mecburiyetinde kalmıştır. Doğu'nun zenginliğine ve kültürel mirasına duyduğu ihtiyaç, tarih boyunca sürmüştür (Bulut, 2016, 15)..Hal böyle olunca Doğu kültürünü değerli gören ve koruma çabasında olan Peyami Safa'nın gösterdiği çaba anlam kazanmaktadır. Romana dönecek olursak oradaki çatışmadan ve oryantalist söylemlere örnek verilecektir.

"Öf... Bu elimdeki ud da sinirime dokunuyor, kıracağım geliyor. Şunu Şamlı'ya bırakalım. Bunu benim elime nereden musallat ettiler? Evdeki hey hey yetişmiyormuş gibi üstelik bir de Darülelhan! Şu alaturka musikiyi kaldıracaklar mı ne yapacaklar? Yapsalar da ben de kurtulsam. Hep ailenin tesiri. Babam şark terbiyesi almış. Ney çalar, akrabam öyle... Fakat artık sinirime dokunuyor, bir kere şu musibetin biçimine bak, hele bu torbası? Yirmi gündür elime almıyorum, bugün mecbur oldum. Bırakacağım musibeti... Darülelhan'dan da çıkacağım yahut alafrağa kısmına gireceğim. Zaten bizim kısmı lağvedeceklermiş" (Safa, 2019, 27).

Başkahraman Neriman'ın Doğu kültürünü temsil eden müzik aleti ud'a karşı aşağılayıcı bakış açısı içeren bu pasajda tam da oryantalist bir söylem görülmektedir. Doğu kültürüne ait olan ud utanma sebebi olarak sunulmaktadır. Batı müziğine hayranlık besleme oradaki müzik aletlerine karşı estetik bir algı söz konusudur. Peyami Safa'nın anlatmaya çalıştığı durum doğulu olma halinin getirdiği rahatsızlığın dışavurumu ve öteki tarafı alafrağa müziği isteme halidir. Neriman'ın doğulu kadını temsil etme aşamasında sahip olduğu kimliğe karşı geliştirdiği isyankâr dolu söylemleri tek bir alanda sınırlı kalmıyor çünkü yeni olana karşı arzusunun kabul ettirme ve hoş gördürme çabası içindedir.

"Allah razı olsun. Kendimden nefret ediyorum. Oturduğum mahalle, oturduğum ev, konuştuğum adamlar çoğu sinirime dokunuyor. O Fatih meydanının önünden geçerken meydan kahvelerinde bir sürü işsiz güçsüz, softa makulesi adamlar oturuyorlar. Biraz temizce giyindin mi insanın arkasından fena fena bakıyorlar, kim bilir neler söylemiyorlar, insan yolda bile rahat yürüyemiyor. Sonra o dükkânların hali nedir? Adım başı aşçı ve kahve. O Macit'in ellerine baktım, kadın eli gibi, tertemiz, incecik, tırnakların üstünde bile çalışmış. Şinasi'nin elleri gözümün önüne geldi. Tırnağının biri kırık, öbürü batık... Ne imiş Kemeçe çalarmış. Böyle elini parçalayan sazi parçalamalı. Hiç telin kenarına tırnak sürülen saz görülmüş müdür? Her işimiz acayip, nefret ediyorum" (Safa, 2019, 27-28).

Neriman'ın isyanlarından her şey, herkes nasibini alıyor. Neriman'ın bu söylemlerini self-oryantalizm kavramıyla bağdaştırsak kendi öz kültürüne karşı bir batılı edasında yaklaştığını görmekteyiz. Oturduğu semt olan Fatih'e karşı öfkeli çünkü semtteki mekânlar, eşyalar, insanlar, ona medeni olmama halini yaşatmaktadır. Modernliğin dayattığı gerçeklikten uzak göz boyayan yaşam tarzına öykünmektedir. Tüm bunları yaparken doğulu kimliğini, batılı olamamanın birinci faktörü olarak görmektedir. Batı yaşam tarzına dair ihtişam Neriman'ın tüm benliğine sızmış ve emarelerini her fırsatta dışa yansıtmaktadır. Güzellik ve estetik algısını Macit üzerinden aktarması içerikle değil görünenle ilgilendiğini göstermektedir. Kendisini ve çevresini acayip olarak nitelendirdiği nokta müzik aletlerinin kullanım şekline dolaylı kaynaklanmaktadır. Bu kültürün insanı yoran ve yıpratıcı bir tarafının olduğunu bu şekilde ifade etmektedir. İçinde bulunduğu dönemin içindeki bu iki kültür ve Neriman'ın bu durumun farkına varması kendisinin sancılı süreçler geçirmesine ve kendini ifade ediş şekline sert bir şekilde yansımıştır. İki zıtlık bir arada verilmiş bir kültür çok yükseltip diğer kültür çok yerilmiştir.

Peyami Safa'nın romanında aktardığı temada Doğu Batı çatışması kendini her diyalogda öne çıkarmaktadır. Romanı yazarı kendi zihin dünyasında oluşturduğu temada Batı sahteliklerin olduğu bir dünya ve oradan uzak durulmalı oryantalist tersine çevirdiğimizde Oksidentalizm okunmaktadır. Oksidentalizm tanımını yapıldıktan sonra pasajlardan örnekler aktarılacaktır.

"Oksidentalizm, terim olarak birçok anlama gelmektedir, ancak bu tanımların hepsi ortak bir temel düşünceye dayanmaktadır, o da, oksidentalizmin her ne kadar oryantalistin sahip olduğu donanıma sahip olmayan ve hali hazırda belirsiz veya problemlerle dolu bir disiplin olarak görülse de, Batının yazılması, kurgulanması, yaratılması pratiği; Batı'yı kurma, temsil etme denemesi olduğudur" (Özçelik, 2015, 178).

"Oksidentalizm, Batı'nın tüm karşı saldırılarına karşı koyuş ve aşağılanma içgüdüsünün direnişi olarak yorumlanmaktadır. Başka bir ifade ile Doğu'nun kendini ifadesi veya masum bir yaklaşım tarzıyla Batı'nın Doğu'yu, Doğulular aracılığıyla tanıma/tanıtma sürecidir"(Çaycı, 2015, 43). Diğer bir tanımla ise; "Oksidentalizm, daha çok bir 'bilimsel travma' ile başa çıkmaya çalışan bir söylemdir. Bu anlamıyla da oryantalistin narsisizminden uzak, belirli düzeyde bir simgesel şiddetle de yüzleşmiş olan bir tarih sürecinin ürünüdür" (Arlı, 2014, 78).

Peyami Safa'nın romanında doğulu kimlikleriyle ön plana çıkan Şinasi ve Faiz beyin yer yer Batıyı tanımlarken sarf ettikleri cümleler tam da Oksidental bakış açısıyla dile getirilen cümlelere pasajlarda rastlanmaktadır. Bir gün Şinasi'yle bu itriyat mağazalarından birinin camekânı önünde durmuşlardı. Neriman'daki arzuları sezen Şinasi demişti ki:

-Bu camekânlar kim bilir kaç Türk kızını baştan çıkardı ve çıkaracak (Safa, 2019, 30-31). Şinasi'nin doğulu kimliğinden kaynaklı maneviyat duygusunun yüksek oluşu bu süslü camekânları sahte olmakla yeri ve burada batılı olma halinin maddiyatçılıkla da vurgusunu yapıyor. Neriman'ın batılı olma isteğinin farkında olarak gördüklerinin geçici olduğunun ve kendi kültürlerine sahip çıkması açısından küçük bir uyarıda bulunuyor. Peyami Safa'nın Şinasi ve Faiz Bey üzerinden verdiği mesajlarda Batının görüldüğü gibi olmadığını ve Doğu kültürünün maneviyat vurgusunu farklı farklı sembollerle dile getirmiştir. Bazen Ramazan ayında gerçekleşen anılara yer vererek kimi zaman Faiz beyle Şinasi'nin arasında geçen diyaloglarda Mesneviye yer vererek.

"Faiz Bey tesbih çekiyor ve kehribar tanelerine bakarak, onları her günküden daha güzel buluyormuş gibi, tebessümle birer birer çekerek seyrediyordu" (Safa, 2019, 79).

Şinasi masanın üstündeki siyah kaplı kitabı göstererek bildiği halde sordu: -Ne okuyorsunuz efendim? -Hiç oğlum, ne okurum ben? Gene Mesnevi'yi karıştırıyordum. Can sıkıntısı. Ve biraz Şark edebiyatından, biraz musikiden bahsettiler (Safa, 2019, 17).

Romandaki kahramanların temsil ettiği her bir değer Batı karşıtı olarak kullanılmış ve kendi ötekisiyle karşılaştırılmıştır. Alaturka musikinin karşısına alafranga musiki getirilerek daha sonra müzik aletlerinden ney, ud, kemençe ve saz'ın ötekisi olarak keman, piyano gibi müzik aletleri konmuştur. İki kültür semboller üzerinden karşılaştırılarak iyi ve kötü yönlerine vurgular yapılmıştır.

Oryantalist söylemin vücut bulmuş hali olan Neriman'ın bir batılı edasıyla Doğulu ve Batılı olmanın profilini çizerken tam da batılı zihinlerin kuşattığı algıyı içselleştirmiş gibi betimlemelerde bulunmasını pasajda daha net bir şekilde göreceğiz

"Neriman düşündü ve bir anda şarklıların kedileri ve garplıların köpekleri niçin bu kadar sevdiğini anladı. Hıristiyan evlerinde köpek ve Müslüman evlerinde kedi bolluğu şundandı: Şarklılar kediye, garplılar köpeğe benziyorlar! Kedi yer, içer, yatar, uyur, doğurur; hayatı hep minder üstünde ve rüya içinde geçer; gözleri bazı uyanıkken bile rüya görüyormuş gibidir; lâpacı, tembel ve hayalperest mahlûk, çalışmayı hiç sevmez. Köpek diri, çevik, atılgandır. İşe yarar; birçok işlere yarar. Uyurken bile uyanıktır. En küçük sesleri bile duyar, sıçrar, bağırır" (Safa, 2019,46).

Bulut'un da ifade ettiği gibi "Batı, Doğu'ya hep cinsellikle yaklaştı ve onu hep dişi olarak tasvir etti. Doğu'yla karşılaşmasında, kendisini "gelinin tülünü kaldıracak damat" gibi hissetti. Tablolarda, gezi kitaplarında, hikâyelerde, şiirlerde büyüleyici egzotik güzellikteki Doğulu kadınlar, zengin fakat çirkin Doğulu erkeklerle birlikte eşitsizlik duygusunu uyandıracak biçimde sunuldu. Çirkin, kaba, miskin, ahlaksız ve barbar gibi tanımlarda bulunmuşlardı (Bulut, 2016, 13).

Doğu-Batı uygarlıkları kendi özelliklerini ve temellerini aralarındaki karşılıklı ilişkide ve çatışmada bulmuşlardır. "Kendi kimliklerine ve ötesinde varlıklarına yön veren temeli, uygarlıklar arası ilişkileri denetlemek istemişlerdir. Ve bu, büyük bir çekişme konusu olmuştur. Bu nedenle, yalnızca tarafları karşılıklı ilişkilerde farklılaşmaları, bu farklılaşmayı benimsemeleri ve buna göre tam bir uyum içinde olmaları söz konusu olmamıştır" (Kızılçelik, 2008, 187-188). Romanımızın başkahramanı Neriman da tam olarak bu çatışmanın merkezinde yer almış ve öz kültürünün temelde sağlam olmasından kaynaklı girdiği doğu-batı çatışmasında sahip olduğu doğu kültürü galip gelmiştir.

5. Sonuç

Bir toplumda değişim süreçlerinin hep sancılı olduğu bir gerçektir. Osmanlı modernleşmesinin ortaya çıkışı da benzer bir sancılı dönemin göstergesi olarak tezahür etmiştir. İmparatorluk bu dönemde değişim ve dönüşümün hızlı olması adına, aydınlarını Avrupa'ya göndererek gelişmiş batılı ülkelerin hangi süreçlerden geçtiğini görmek istemiştir. Edebiyat, sanat ve beşeri bilimlerden birçok isim Fransa, Belçika, İsviçre gibi çeşitli ülkelere gönderilmiştir. Ancak batıda uzun tarihsel dönemlere dayalı olan modernleşme süreci, Osmanlıda ise aydınların ve devletin eliyle olacak olması bir çelişkidir. Bu çelişkiye rağmen Batıya giden aydınlar Osmanlı'nın batılılaşması/ modernleşmesi adına birçok değişime imza atmıştır. Siyasette, sanatta, devlet bürokrasisinde, edebiyatta yenilikler peşi sıra kendini gösteriyor ancak birçok değişiklik Osmanlı toplum yapısıyla örtüşmediği için indirgemeci bir düzlemde kalmıştır. Osmanlı modernleşmesi özü itibarıyla bir değişimi dönüşümü amaçlasa da iyi niyetli bir çaba gibi görünse de kendine yabancılaşmış aydınların projesi olarak da tarihte yer alacaktır.

İmparatorluğun yıkılması ile yeni Cumhuriyetin kurulmasıyla değişim süreci çok daha net, keskin hatlı bir yol haritası takip etmiştir. Türk modernleşmesi kendi selefi olan Osmanlı modernleşmesinden bağımsız ilerlememiş, fakat eksikliklerin farkına varıp modernleşmenin tüm yönüyle olması gerektiğini düşünerek adımlar atmıştır. Yazılan eserler genelde; batı ve doğu çatışması üzerine olmuş, yazım sürecinde hakim paradigma; ileri batı ile geri doğu ikilemi üzerinde durulmuştur.

Dönemin edebiyat eserlerinde İstanbul önemli bir figür olarak karşımıza çıkar. Bunun en önemli sebebi; İstanbul'un batılı bir şehir olması, Osmanlı imparatorluğunun başkenti olması ve Cumhuriyet şehri olması gibi üç farklı temayı bünyesinde barındırmasıyla ilgilidir. Erken Cumhuriyet eserlerinde şehir hep başrolde olmuştur. Bu özelliklerinden dolayı eserlerde gördüğümüz çatışma alanları için İstanbul, bir laboratuvar görevi üstlenmiştir.

Peyami Safa'nın Fatih Harbiye'si de isimden de anlaşıldığı gibi İstanbul'da geçmektedir. Roman edebiyat çevresinin sıklıkla başvurduğu Doğu – Batı karşıtlığının ele alındığı önemli örneklerden biridir. Safa; Batıyı "hem bir kıta hem de bir kafa" olarak görmüştür. Avrupa'yı bir kıta içinde doğan, süreç içerisinde sınırlarını aşan ve medeniyet tarihine bağlı bir mahiyet olarak görerek durumu romanlarındaki karakterlerde yansıtmıştır. Fatih Harbiye romanında Safa Batılılaşma olgusunu roman karakterleri üzerinden sorgulama yoluna girerek Doğu ve Batı ilişkisini düşünmemizi sağlar. Bu eser Türk modernleşmesinin gündelik hayattaki yansımalarını roman karakterleri üzerinden ortaya koymaktadır. Eserin modernleşme/batılılaşmanın sancılarını okuyucuya ulaştırması büyük öneme sahiptir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında değişimin dönüşümün küçük hikâyeler üzerinden aktarılması eserin üstlendiği en büyük vazifelerden biridir.

Safa romanda tüm karakterlerini bu ikili yapı üzerinden değerlendirerek Cumhuriyetin ilk yıllarında görülen Batı ve Doğu algısının çarpık sonuçlarını işler. Batının ve Doğunun pür iyi ya da kötü olarak değerlendirilemeyeceğini romanda bizlere sunar. Safa eserde geçen karakterleri üzerinden erken Cumhuriyet dönemi Batılılaşma algısını okuyuculara anlatmaktadır.

Kaynaklar

- Arlı, A. (2014). *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, İstanbul: Küre Yayınları
- Aydın, E. (2018). Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimlerinin Görev ve Öncelikleri. Köksal Alver (Edt), *Edebiyat Sosyolojisi* (s.209-221). İstanbul: İz Yayıncılık
- Bulut, Y. (2016). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları
- Çaycı, A. (2015). *Oryantalizm Oksidentalizm ve Sanat*, İstanbul: İnsan Yayınları
- Erbaş, D.H. (1999). Gelişme Yazını. Doğu-Batı Dergisi. Sayı:8, 9-24.
- Erol, M. (2014). Karşılaştırmaların En Uzununu: Medeniyet Bağlamında Osmanlı-Batı Karşılaşması. *Hece Dergisi Batı Medeniyeti Özel Sayısı*, 28 (1). 402-411
- Escarpit, R. (2018). Edebiyat Sosyolojisi. Köksal Alver (Edt), *Edebiyat Sosyolojisi* (s. 77-96). İstanbul: İz Yayıncılık
- Eyan, B. (2021). Peyami Safa'nın Fatih Harbiye Romanında Doğu-Batı İkilemiyle Şekillenen Mekân Çatışması ve Toplumsal Kümelenme . Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi , (4) , 188-198
- Gerçik, İ. Z. (2019). Türk Modernleşmesi: Düşmanına Âşık Olmak . Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 16 (57) , 151-171.
- Karadeniz, H. (2015). Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye Romanında Yapı ve İzlek . Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (22) , 55-75 .
- Karataş, C. (2021). Fatih-Harbiye: Doğu-Batı Çıkmazında Bir Eve Dönüş Romanı. *Peyami Safa-60. Yıl Hatırası*, 261.
- Kızılcıkelik, S. (2008). *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, Ankara: Anı Yayıncılık
- Kızmaz, Z. (2010). Fatih-Harbiye Romanında Toplumsal Değişme ve Kimlik Arayışı. *E-Journal of New World Sciences Academy Humanities*. 5(4), 552-570
- Kudret, C. (2016). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İstanbul: Kapı Yayınları
- Özçelik, T. G. (2015). Doğu ve Batı Dikotomisinin Yarattığı Gerçeklik: Oryantalizm - Oksidentalizm, International Journal Of Eurasia Social Sciences, Vol: 6, Issue: 19, p. (168-193)
- Safa, P. (2019). *Fatih-Harbiye*. İstanbul: Ötügen Yayınları
- Sağlık, Ş. (2019). Popüler Romanlar ve Edebiyat Sosyolojisi. *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri* (s. 251-284). İstanbul: İz Yayıncılık
- Said, E. W. (1982). *Oryantalizm:(doğubilim); sömürgeciliğin keşif kolu*. Pınar Yayınları.
- Söğütlü, İ. (2008). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Modernleşme: Kırılmalar ve Süreklilikler. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 5(18), 33-54.
- Şahin, V. (2010). Peyami Safa'nın "Fatih-Harbiye" Adlı Romanında Simgesel Değerler. *Bilig Dergisi*, s(55), 147-164
- Thierry, H. E. N. T. C. H. (1996). Hayali Doğu-Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı. *Çev: Aysel Bora, İstanbul: Metis Yayınevi*.
- Tosun, İ., & Koç, A. (2012). Fatih Harbiye Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Bakış. *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(1), 39-77
- Ulutaş, E. (2016). Sosyoloji ve Edebiyat Kavşağında Peyami Safa Romanları. *OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 251-270
- Yetiş, K. (2013). *Dönemler, Problemler, Şahsiyetler Aynasında Türk Edebiyatı*, İstanbul: Kitabevi